

A BACH RENESZÁNSZ KEZDETE

Bach művészi pályája fiatalkorában derűsnek, ígéretesnek látszott. Alighogy befejezte tanulóéveit, máris sikeres ember lett, híre hamarosan elterjedt, mint kiváló orgonista és a hangszer nagy szakértője. Köthenben is tekintélyes pozíciót töltött be és a fejedelem barátságát élvezte.

Drasztikusan változott a helyzet, amikor 38 évesen átköltözött Lipcsébe. Az emberek kezdettől fogva csekély lelkesedéssel fogadták az új kántor munkáját. Szinte tudomást sem vettek gigantikus tevékenységéről, az egyházi kantáta, passió és az oratórium terén elért eredményeiről. Bach nem volt hajlandó leegyszerűsített zenével előállni, amelyet a racionális gondolkodás e korszaka várt zeneszerzőitől, viszont kortársai sem igen vetettek ügyet a bonyolult kompozíciókra, amelyeket Bach mégis megszólaltatott.

Bach művészete a barokk kor betetőzését jelentette. Amikor meghalt alig hangzott el sajnálkozó szó. Kevés személyes barátja volt, csak néhány tanítványában és közvetlen követőjében tudatosult életművének nagysága.

Tanulmányunkban a Bach reneszánsz kezdetéig vezető utat, a Máté passió 1829-es bemutatásának előkészületeit, a külső és belső feltételeit mutatjuk be Walter Blankenburg¹ kutatásaira és Fanny Mendelssohn² levelezésére alapozva.

1. A Bach reneszánszhoz vezető út

Bach néhány csodálójának köszönhető, hogy nem felejtették el egészen. Akik híveiül szegődtek többek között Agricola, Kirnberger, Marburg és saját fia Philippe Emanuel.

Gottfried van Swieten báró, akit Ph.E.Bach és Kirnberger avatott be Bach művészetébe küldetésnek érezte, hogy a bécsi klasszikusoknak továbbítsa azt. Joseph Haydn beszerezte a Wohltemperiertes Klavier-t, a motettákat és a h-moll misét. Hatásuk Haydn utolsó miséinek és oratóriumának korálpolifóniájában érezhető. Mozartot izgalomba hozták Bach zongoraművei és fűgái. A Jupiter szimfónia, a c-moll mise, a Rekviem, a Varázsfuvola bizonyítja, hogy milyen erős benyomást tett Mozart művészi gondolkodására Bach. Beethoven Neefetől kapta a Wohltemperiertes Klavier kottáját és Gottfried van Swieten báró is megismertette Bach művészetével. Az utolsó vonósnégyesek, a zongoraszonáták, a IX. szimfónia, a Missa Solemnis hirdetik Bach hatását.

A romantika korában erősödött az érdeklődés a múlt művészetére iránt. Az erősödő vallásos élmény hozta létre, hogy az emberek tudatára ébredjenek Bach művészetének. 1801-ben a Wohltemperiertes Klavier egyszerre három helyen jelent meg. 1802-ben látott napvilágot Forkel Bach életrajza, amely főként Ph.E.Bach tájékoztatásán alapult. A könyvet lefordították angolra is és azóta alapja lett minden további Bach kutatásnak. 1803-ban a motettákat tették közzé. A következő döntő lépést a kor vezető muzsikusai tették. A hajdan Kirnberger és Agricola tulajdonát képező Bach művek nagy gyűjteménye Zelter a berlini Énekekadémia igazgatója tulajdonába került. Felix Mendelssohn lehetőséget kapott a kották tanulmányozására.

2. A Bach reneszánsz kezdete

A berlini Singakadémia 175 éves fennállása alkalmával megjelent, az akadémia történetének legfontosabb adatait bemutató emlékkönyvben olvashatóak a következő sorok. J.S.Bach Máté passió a 20 éves Felix Bartoldi Mendelssohn Bach halála óta először adja

elő a művet, miután Zelter már 1815 óta foglalkozott vele kórusával - külön megjegyzés-ként szerepel „A Bach reneszánsz kezdete az egész művelt világban.”³

Ezzel már érintettük az esemény rendkívüliségét, azért meglepő, mert az akkori Berlin tudatában volt az előadás történelmi jelentőségével.

A passió bemutatásának körülményeit külső és belső feltételek tették lehetővé.

2.1. Külső feltételek ⁴

Külső feltételeknek tekinthetjük:

a./ Bach műveinek Berlinben fellelhető számtalan változatát, köztük a Máté passiót.

b./ A Bach művekkel foglalkozó szakemberek jelenlétét a városban.

Így feltétlenül meg kell említeni Friedrich Zelttert - aki 1800-tól a Singakademia vezetője volt. Fontos szerepe volt Karl Friedrich Fasch-nak, aki korábban Ph.E.Bach mellett működött második csembalistaként Nagy Frigyes udvarában. Berlinben létezett így egy J.S.Bach-ra visszavezethető hagyomány.

Erről tanúskodik Anna Amália hercegnő Nagy Frigyes legfiatalabb hűgának könyvtára, amelyben számos Bach mű másolata található. Az úgynevezett Amália könyvtár katalógizálását Zelter végezte 1799 körül.

Emellett 1813-tól Berlinben élt Georg Poelchau, aki a Bach kéziratokat gyűjtötte. Ő jórészt elméletileg foglalkozott Bach műveivel. Zelter kapcsolata is a gyakorlatban mindössze a kantáta tételekre, a h-moll mise egyes részeire és a Máté passió egyes tételeinek betanítására korlátozódott. Mindezt tudományos érdeklődéstől hajtvá tette és tanította be a Singakadémia egy kisebb körének, nem a teljes kórusának.

Zelter és Poelchau megteremtette a Máté passió újraesztésének külső feltételeit, amennyiben megismertették a mű egy részét az érdeklődők és hozzáértők egy körével. Külső feltételnek tekinthető a Mendelssohn család kottatára, aki értékes műveket szerzett be házi kottatárába.

2.2. Belső feltételt jelentett ⁵

A Bacchal való egzisztenciális találkozás. Erre a találkozásra került sor a 14 éves Mendelssohn esetében. Karácsonyi ajándékba kapta a Máté passiót. Kora gyermekkora óta jelen volt az a fajta lelki beállítottság, amely a Máté passió felújításához vezetett.

3. A Máté passió felújításának körülményei ⁶

Mendelssohn 1827-től kis kórust gyűjtött össze a szülői házban, hogy ritka zenét gyakoroljanak. Devrient visszaemlékezéséből tudható, hogy a Máté passiót is próbálták, és arról volt szó, hogy a mű egész megértésére törekedjenek. 1829 januárjában Devrient volt az, aki a mű lenyűgöző hatására eltervezte, hogy Mendelssohn-t rábeszéli a mű nyilvános előadására.

Zelter hozzájárulását közösen szerezték meg. Számos lelkes közreműködő tette lehetővé az előadást. Zelter hozzájárulása után a kóruspróbák átkerültek a Singakadémiára. A szólisták lemondtak a honoráriumról. 1 héttel az előadás előtt minden jegy elkelt.

Zelter az első próbákon közreműködött, azután lassanként visszavonult és a későbbi próbákon és az előadáson a közönség soraiban foglalt helyet.

A hangverseny első bejelentése után minden jegy elkelt. Szerdán, március 10-én volt az első előadás. A kórusok tűzzel, átitűtő erővel énekeltek. Stümer énekelte az evangélista szerepét, Bader Pétert, Devrient Jézus szavát, Busolt a főpapot és Pilátust, Weppled Judást. Schätzel, Milderné Turrschmidtné asszony a szoprán és alt szólamokat kitanúdon. A zsúfolt terem templom benyomását keltette, a legmélyebb csend és áhítat uralkodott.

Rietz, fivérével és sógorával vállalta az összes hangszerszólam kírását, és ezért semmi honoráriumot sem fogadott el. A legtöbb énekes nem fogadta el a neki szánt szabadjegyet.

Az első előadáson mindössze 6 szabadjegy volt, ebből Spontinié kettő. Felix és Deveriant megszerezte a trónörökösztől az engedélyt, így március 21-én megismételték az előadást. Ekkor is telt ház volt, még az előtermet is berendezték.

A lelkesedés egész Berlint magával ragadta. Ott voltak a szellemi élt kiválóságai, így Hegel, Schleiermacher, a királyi udvar is szép számban képviseltette magát. A kritikák mind messzemenően méltatták az előadást.

4. Az 1829-es előadás és az 1729-es ősbemutató összehasonlítása ⁷

A tényeket tekintve a következő különbségeket tudjuk felfedezni.

1/ 1729-ben a Máté passió teljes egészében hangzott el. Mintegy 3 óránál is hosszabb időt vett igénybe a hagyományos nagypénteki szertartás keretében, ami a következő ütemterv szerint zajlott.⁸

1.15-kor beharangozás valamennyi haranggal.: Du Jesu an Kreutze stund (kórus): A passió első része: Egy versszak Herr Jesu Christ, dich zu uns wend: Prédikáció: A passió második része: Motetta Ecce quomodo moritur (Jacobus Gallus): Egy passió ének intonálása, adományok begyűjtése: Gyülekezeti ének (Nun danket alle Gott)

1829-ben a Singakadémia nagytermében egy jótékonyági hangverseny keretében hangzott el.

2/ 1729-ben egy iskolai egyházi kórus adta elő.

1829-ben felnőtt polgárok gyülekezete férfi és női hangok énekelték.

3/ 1729-ben mindkét kórus minden szólamát 3 fiú énekelte. A két kórus együttes létszáma 24 fő volt. A cantus firmust az oltár fölötti kis orgonán játszották.

1829-ben 300-400-an közreműködtek.

4/ 1729-ben mindig a középső tanuló volt a szólista az egyes hangfajták hármascsoportjában. Az evangélista és valamennyi bibliai szereplő szavai az első kórusban hangzottak el.

1829-ben a szólószerepeket a berlini operaház legjobb szólistái énekelték.

5/ 1729-ben a zenekar kétszer 17 személyből állt. 4 fafűvös 12 vonós és az orgonista. A Bach életében tartott előadásokon 2 orgonista játszott.

1829-ben Mendelssohn az előadást a két kórus között középen elhelyezett Hammerklavier mellől vezényelte.

A zenekar nagyságáról nincsenek pontos adataink.

6/ 1729-ben valamennyi korált az egész együttes játszotta. 1829-ben Mendelssohn a korálokat részben a capella énekellette. (Az erről szóló híradások nem egységeseek).

7/ 1729-ben a teljes mű hangzott el.

1829-ben a 80 számból 24-et kihúztak, 11 áriát, 4 recitativót accompnatátót és 9 korált. A bibliai elbeszélésből mindössze néhány verset hagytak el a Máté 26. és 27. fejezetből.

8/ A partitúrát tekintve megállapíthatjuk, hogy Bach tudatában és tisztában volt a mű fontosságával. A partitúra Bach szépséges kézíratai között is egyedülálló. Vonalzóval és körzővel dolgozott rajta. Az evangélista szavaihoz vörös tintát használt, hogy így különböztesse meg az isteni kinyilatkoztatást a szöveg többi részétől. A zeneszerző azt akarta, hogy ez a passió mindenkihez szóljon és csakugyan olyan egyszerűség és közvet-

lenség tükröződik a munkában. Amellyel ritkán találkozunk Bach nagyobb kompozícióiban.

Mendelssohn nagypartitúrája arra utal, hogy előadása kevésbé volt romantikus, és dinamika tekintetében alig lépett túl Bachon. Természetesen ha arra gondolunk, hogy jóval nagyobb volt előadó apparátus így csak a dinamikai árnyalatok kevésbé szélsőséges voltára gondolhatunk.

9/ A mű befogadását tekintve

Ma nehéz lenne felmérni, hogy hogyan reagált Lipcse erre a felülmúlhatatlan műre. Ha tekintetbe vesszük a városban uralkodó konzervatív szellemet, akkor jogos az aggály, hogy sok hallgatóját megzavarta e zene sodró ereje.

100 évvel később a mű nagy hatást gyakorolt.

Fanny Mendelssohn leveleiből tudjuk.⁹

„Félix szép emléket szerzett magának a Passiónak a szegények javára szűfolt teremben megtartott kétszeres előadásával. Az amiről mi mindnyájan valahogy az idők mélyén, mint lehetőségről álmodtunk tény és való, a Passió kilépett a nyilvános életbe és a lelkek tulajdonává vált. (1829. márc. 29.)”

„Félix a feladatra saját alkotómunkája mellett egész életen át komolyan és lelkiismeretesen fáradozott és hogy Beethoven és Bach ma közkinccs az javarészt neki köszönhető.”

5. A Bach reneszánsz hatása

A Máté passió bemutatásának következményeként néhány éven belül megjelent a két passió és 1845-ben a h-moll mise.

Robert Schumann támogatásával 1850-ben megalakult a Bach Gesellschaft. A társaság áhított célja volt, hogy elkészítsék Bach műveinek megbízható, kritikai kiadását.

1900-ban megalakult a Neue Bach Gesellschaft, amely kezdeményezte a Bach fesztiválokat, és kiadja a Bach Jahrbuch köteteit.

A XIX. és XX. sz-ban szép számmal jelentek meg Bach életrajzok Bitter munkáját Spitta követte. Albert Schweitzer 1905-ös bibliográfiája a Bach művek esztétikai értékelésével és előadásával kapcsolatos problémákat tárja fel.

Értékesek Charles Sanford Terry és Geiringer, Bartha Dénes munkái. Bach halálának 200. évfordulója új erőfeszítésekre ösztönözte a kutatókat. Wolfgang Schmieder: Bach Werke Verzeichnis az első tudományosan megbízható katalógusa valamennyi Bach műnek.

A Neue Ausgabe sämtlicher Werke azzal a céllal jött létre, hogy Bach minden egyes darabját, annak hiteles változatában és átirásában közölje. Híven követi az eredeti forrásokat, de gyakorlati előadásokhoz is megfelelő alapot nyújt.

A Bach reneszánsz igen nagy hatással van a későbbi generáció a következő évezred számára is, kimeríthetetlen forrás és igazi éltető erő.

Irodalom

1. Walter Blankenburg: A Máté-passió berlini felújításáról
Emlékmű vagy program? in Bach tanulmány 1. 1993. Budapest 5-15 p.
2. Hensel - Honti: A Mendelssohn család Zeneműkiadó Bp. 1979. 100-101 p.

3. Walter Blankenburg: i.m. 5p.
4. Walter Blankenburg: i.m. 6p.
5. Walter Blankenburg: i.m. 6p.
6. Hensel - Honti: i.m. 101p.
7. Walter Blankenburg: i.m. 11p.
8. K. Geiringer: Johann Sebastian Bach Zeneműkiadó Bp.1976. 154-155 p.
9. Hensel - Honti: A Mendelssohn család Zeneműkiadó Bp. 1979. 101 p.